

Marc Chagall

MA VIE MŮJ ŽIVOT

Nahlédněme do malířovy duše
jeho vlastníma očima
a nechme se okouzlit
jeho křehkou, tesknou poezií...

Doslov spisovatel
a publicista
Václav Vokolek

Marc Chagall
MA VIE
MŮJ ŽIVOT

Marc Chagall

MA VIE
MŮJ ŽIVOT

Přeložil

Jakub Volný

Copyright © 1928, 1957, 2003 Éditions Stock
Copyright © ADAGP, Paris, 2003
Translation © Jakub Volný, 2012

Cover design © Jiří Pros, 2013

Cover elements:

painting – Le violoniste bleu (The Blue Fiddler), 1947 – *detail*

bird – L'Oiseau Bleu (The Bluebird), 1968 – *interpretation of lithography, detail*

letters – inspired by Le violoniste bleu (The Blue Fiddler), 1947

top band – Le violoniste bleu (The Blue Fiddler), 1947 – *detail extension of band*

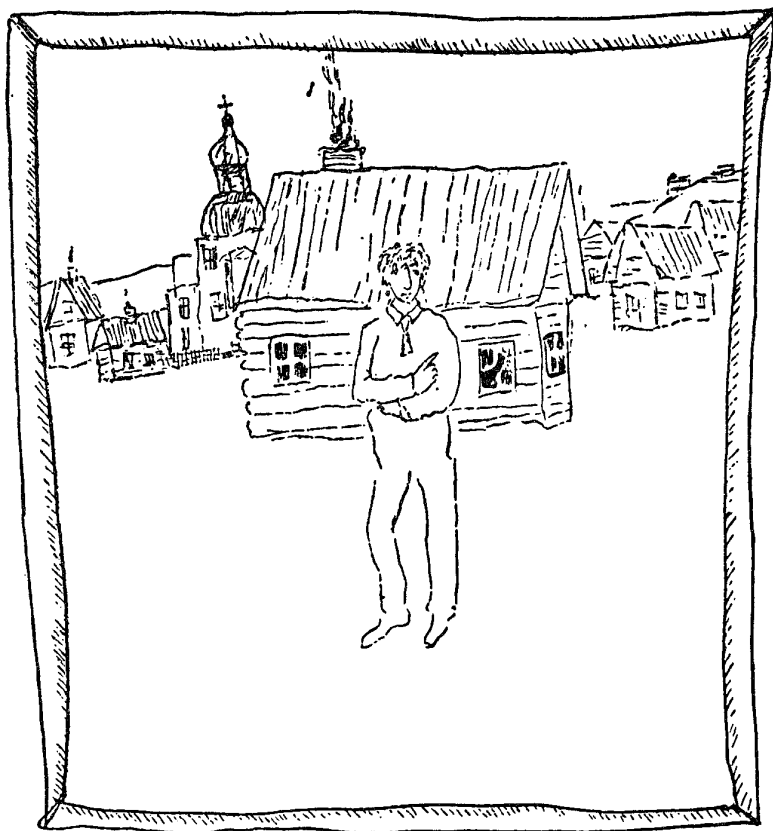
author photo – Marc Chagall, ca 1924–25 ©Archives Marc et Ida Chagall, Paris

All rights reserved

ISBN 978-80-7359-883-9 (PDF)

Mým rodičům,
mé ženě,
mému rodnému městu

Marc Chagall

Co mi jako první padlo do oka, byly necky.

Obyčejné, obdélníkové, zpola vydlabané, zpola oválné. Zkrátka necky z tržiště. Jakmile jsem se v nich ocitl, vyplnil jsem skoro celý jejich objem.

Já si to sice moc dobře nepamatuji, vyprávěla mi to máma, ale zrovna když jsem se narodil, nedaleko Vitebsku se v malém domku kousek od cesty, hned za věznicí, rozhořel veliký požár.

Město bylo v jednom ohni, hlavně čtvrť chudých Židů.

Lidé přenesli postýlku i s matrací, matku i dítě na bezpečné místo na druhém konci města.

Jenže já byl především mrtvě narozený.

Nechtělo se mi žít. Představte si bílou bublinu, které se nechce žít. Jako by se přecpala Chagallovými obrazy.

Píchali do ní špendlíky, nořili ji do kádě s vodou. Až pak konečně vydala slabé zakňourání.

Ve své podstatě jsem ale pořád mrtvě narozený.

Přál bych si však, aby z toho psychologové nevyvozovali žádné nevhodné závěry. Buďte od té dobroty!

Ten domek u cesty do Pestkovatiku přesto zůstal neporušený. Viděl jsem ho a není to tak dávno.

Táta ho prodal, sotva zbohatl. Připomíná mi bambuli na hlavě rabína, kterého jsem namaloval zeleně, nebo bramboru hozenou do kádě se slanečky a louhovanou v nálevu. Když jsem se na ten domek podíval z výšky své současné „velikosti“, otrásl jsem se a položil si otázku: „Jak jsem se tady mohl narodit? Vždyť se tu nedá dýchat.“

Když ale důstojně zemřel můj dědeček s dlouhým černým vousem, koupil můj táta za pár rublů jiný dům.

Stál nedaleko, ale už ne tak blízko ústavu pro choromyslné v Pestkovatiku. Okolí, kostely, ohrady, obchody, synagogy, všechno bylo jednoduché a věčné, stejně jako stavby na Giottových freskách.

Kolem mě chodí sem a tam, přicházejí a zase se vrací, nebo jen tak pobíhají Židé všeho druhu, Javičové i Bejlinové. Žebrák běží k domu, kde mu vždycky dají, boháč se vrací domů. Kluk utíká z chederu domů. Táta jde domů.

Tehdy neexistovala kina.

Chodilo se buď domů, nebo do obchodu. A přesně to si ještě, vyjma oněch necek, pamatuji.

A to nic neříkám o nebi, o hvězdách mého dětství.

Jsou to mé hvězdy, mí miláčkové. Doprovázejí mě ke škole a čekají na mě na ulici, až se vrátím. Chudinky nebohé, odpusťte mi. Nechal jsem vás samotné v tak závrtné výšce!

Moje město. Smutné a plné radosti!

Jako dítě jsem se na tebe díval od našeho prahu. Děťinsky, samozřejmě. V chlapeckých očích jsi mi připadalo čisté. Když mi ve výhledu vadila nějaká ohrada, vylezl jsem si na patník. A když jsem tě ani potom neviděl, vyšplhal jsem třeba až na střechu. Proč ne? Děda tam přece lezl také.

Pak jsem si tě mohl prohlížet po libosti.

Tady, v ulici Pokrovské, jsem se narodil podruhé.

Povšimli jste si někdy na obrazech florentských mistrů takových těch mužů s nikdy nestříhaným plnovousem, hnědýma, občas popelavýma očima a vrásčitou kůží barvy páleného okru?

Tak, to je můj táta.

Nebo jste možná viděli nějakou postavu z Hagady s hloupoučkým pobožným výrazem. (Promiň, tatínku!)

Určitě si vzpomeneš, že jsem namaloval tvoji skicu. Tvůj portrét měl vytvořit efekt svíčky, která vzplane a zhasne zároveň. Její vůně – vůně spánku.

Bzučící moucha – k čertu s ní! –, to kvůli ní usínám.

Mám mluvit o tátovi?

Jak ocenit muže, který je bezvýznamný? Který je neocenitelný? Právě proto se mi pro něj tak těžko hledají ta správná slova.

Mého dědečka, mimochodem učitele náboženství, nenapadlo nic lepšího než dát tátů – svého prvorozeného syna – už v dětství do skladu sledů do učení na příručního. Svého mladšího syna pak svěřil holičovi.

Jenže táta se nikdy nestal úředníkem, dvaatřicet let zůstal prostým dělníkem.

Zvedal těžké kádě a mně v hrudi praskalo srdce jako turecká sušenka, když jsem viděl, jak zvedá takovou tíhu, nebo jak promrzlýma rukama loví v kádi maličké sledě. Jeho tlustý šéf se držel stranou jako vycpané zvíře.

Tátovo oblečení se občas lesklo od láku. Odlesky se

rozlévaly seshora po celém těle. Jenom jeho obličej, někdy žlutý, někdy bílý, se tu a tam rozjasnil slabým úsměvem.

Ale jakým úsměvem! Kde se vlastně bral?

Rodil se na ulici, po níž se potulovali chodci nejrůznějšího původu. Odrážel světlo měsíce. Vždycky jsem najednou uviděl, jak mu zasvítily zuby. Připomínaly mi kočičí zuby, kravské zuby, jakékoliv další zuby.

Na mém otci všechno vypadalo záhadně a posmutněle. Nedosažitelný obraz.

Byl pořád unavený a ustaraný. Pouze z očí mu občas svítilo přívětivé světlo. Modré našedivělé světlo.

Jeho oblečení bývalo z práce nasáklé tukem a solí. Mělo velké kapsy, z nichž tahal nevzhledné červené kapesníky. Domů se vracíval vysoký a štíhlý. Dovnitř s ním vstupoval i večer.

Z kapes vždycky vyndával hromádky koláčů, zmrzlé hrušky. Nám dětem je pak rozdával svou scvrklou hnědou rukou. Byly mnohem sladší, chutnější a průzračnější, než kdybychom je jedli z talíře na stole.

A večer bez tátových koláčků nebo hrušek pro nás byl vždycky smutný večer.

Vlastně jsem ho znal jenom já, to jeho lidové, poetické a tichem otupělé srdce.

Až do posledních let vydělával ubohých dvacet rublů. Malá spropitná od kupců ryb zvyšovala jeho výdělek jen nepatrně. Přesto můj táta v mládí nebyl nijak chudý.

Fotografie z dob jeho mladosti i můj vlastní pohled do rodinné garderoby mi dokázaly, že když si maminku bral, měl jistý hmotný majetek i finance. Svě snoubence – byla to tehdy teprve dospívající dívka, která po svatbě ještě povyrostla – totiž věnoval nádhernou šálu.

Po své ženitbě přestal dávat výdělek otci a začal vést vlastní domácnost.

Rád bych se ale ještě vrátil k vykreslení mého dědečka s dlouhým plnovousem. Nevím, jak dlouho pak ještě učil své žáky. Říkalo se o něm však, že to byl vážený muž.

Když jsme se před deseti lety šli s babičkou podívat na jeho hrob, došlo mi, že to musel být opravdu ctihodný člověk. Nedocenitelný. Světec!

Odpočívá hned u řeky. U černé stěny, za níž se žene kalná voda. Pod kopcem, kde leží i další „svatí“, kteří zemřeli už hodně dávno.

Jeho náhrobní kámen je už pořádně ošoupaný, přesto pořád stojí. Nápis v hebrejštině, který je do něj vytesaný, hlásá: „Zde odpočívá...“

Babička na něj ukazovala prstem a povídala: „To je hrob tvého dědečka, otce tvého otce a mého prvního muže.“

Třásl se jí rty, ale neplakala. Polohlasem šeptala slova. Směřovala ta slova k sobě, nebo to byly modlitby. Já poslouchal její nářky, jak se opírala o hrob, jako by ten kámen a kopeček ztělesňovaly mého dědu, jako by mluvila k hlíně pod povrchem, nebo jako to byla skříň, kam navzdýcky zavřela nějaký vzácný předmět.

„Prosím tě, Davide, modli se za nás. Tady stojí tvoje Baševa. Modli se i za svého nemocného syna Šatyho, za svého slabého Zusyho, za jejich děti... Modli se, aby z nich vyrostli lidé čestní před Bohem i před lidmi.“

K babičce jsem měl naproti tomu mnohem bližší vztah. Ta dobrá žena se skládala jen ze šátku kolem hlavy, sukýnky a obličjeje pokrytého vráskami.

Byla opravdu mimořádně drobná.

V srdci nosila hlubokou lásku ke svým oblíbeným potomkům a modlitební knížku.

Když ovdověla, znovu se s rabínovým svolením prodala. Tentokrát si vzala mého druhého dědu, otce mé mámy, který také přišel o manželku. Zemřeli ve stejný rok, kdy se brali mí rodiče. Vlady se ujala má matka.

Vždycky se mi svíralo srdce, když jsem se byl na ten hrob, na hrob své mámy, podívat. Je to sen? Nebo vzpomínka u příležitosti výročí její smrti?

Zdá se mi, jako bych tě viděl, mami.

Pozvolna kráčíš přímo ke mně. Blížíš se ale tak pomalu, že mám chuť ti vyrazit na pomoc. Usmíváš se, když vidíš můj úsměv. Ach! Ten úsměv. Můj úsměv.

Máma se narodila v Ljoznu, kde jsem namaloval popův dům, před ním plot a u plotu prasata.

Pop nepop. Při chůzi se usmívá a leští si kříž. Vždycky mi pokyne. Dlaní se opírá o bok. Prasata ho jako štěňátka běhají přivítat.

Maminka byla nejstarší dcerou mého dědečka, který půlku života odpočíval doma, čtvrtku strávil v synagoze

a zbytek u řezníka. Odpočíval tolik, že to moje babička nemohla vydržet a zemřela v rozkvětu života.

Až potom se můj děda začal hýbat. Stejně jako se začínají hýbat krávy a telata.

Skutečně byla moje máma tak malá?

Táta si ji vzal a na velikost se neohlížel. Ale to je chyba.

V našich očích měla máma tak vznešený výraz, jak jí to jenom život na předměstí dovoloval.

Nechtěl bych ale o mámě, která už nežije, mluvit dobře, příliš dobře. Můžu o ní tedy vůbec mluvit?

Občas nechci mluvit, ale plakat.

Na hřbitově se vrhám na vrata. Jsem lehčí než plamen, než stín ve vzduchu a běžím, abych se mohl vyplakat!

Vidím, jak se ta řeka vzdaluje, stejně jako most a před tím je ohrada, zem, hrob.

Taková je moje duše. Tady mě hledejte, tady jsem. To tady najdete moje obrazy, tady jsem se zrodil. Smutek, smutek!

Takhle tedy vypadala.

Je to jedno. Nejsem snad v tom portrétu i já sám? Kdo vlastně jsem?

Budeš se usmívat, budeš překvapený, budeš se smát na celé kolo, neznámý poutníku.

Moře utrpení, předčasně zšedivělé vlasy, oči... Oči, kde sídlily slzy. Duše, která už skoro nebyla, rozum, který ji už opustil.

Co tedy je?

Vidím ji, jak vládne celému domu, jak vede mého tátu, jak neustále staví malé domečky, jak si zakládá obchod s potravinami, jak tam naváží celý vůz zboží. A to bez peněz. Na půjčku. Jakými slovy, jakými prostředky ji popsat, jak se usmívá? Přede dveřmi nebo za stolem, kde vysedávala celé hodiny a čekala na jakéhokoliv návštěvníka ze sousedství, kterému mu mohla, pěkně v poklidu, otevřít svou duši?

Večer zavřela krám, děti se vrátily domů, táta pomalu

usínal u stolu, lampa odpočívala a židle se nudily. Nevěděli jsme, jaká obloha je venku nebo kam se schovala příroda. Netvrdím, že jsme byli zticha, jenom se všechno ponořilo do nečinnosti. Máma seděla před vysokými kamny, jednu ruku si opírala o stůl, druhou měla položenou na bříše.

Hlava se jí jako špičatá homole zvedala do výšky, kde účes spínala jehlice.

Poklepávala prstem o desku stolu, pokrytou voskovým plátnem, a když zaklepala několikrát za sebou, znamenalo to:

„Všichni už spí. Co já to mám za děti? Nikdo si se mnou nechce povídat.“

Ráda mluvila. Natahovala slova a převracela je, až se zaražený posluchač v rozpacích usmíval.

Ani se nepohnula, sotva hýbala rty, vlastně ani pořádně neotvírala pusy. I účes sepjatý jehlicí držel na svém místě. Ptala se, mlčela nebo rozmlouvala jako královna. Nikdo tam ale nebyl. Široko daleko jenom já sám, a tak to zbylo na mě.

Říkala mi například: „Synu můj, povídej si se mnou.“

Jsem obyčejný kluk a máma královna. O čem bychom si tak měli povídat?

Zlobí se a tlouče prstem do stolu mnohem rychleji.

A dům se halí do závoje smutku.

V pátek po večeři v předvečer šábesu, když táta tvrdě usnul, vždycky ve stejnou chvíli, než dokončila modlitbu (na kolenou před tebou, tatíčku!), se jí oči zalily smutkem. Tehdy se pokaždé otočila ke svým osmi dětem.

„Děti, pojďte si zazpívat písničky, jaké zpívá rabín. Pojďte mi pomoci.“

Děti potichu zpívaly a usnuly. Začala plakat a já jí povídal: „Už zase začínáš. Tak to já už nebudu zpívat.“

Chtěl jsem říct, že kdesi v ní se ukrýval můj talent, že to právě jejím prostřednictvím jsem dostal všechno kromě její duše.

Vida, už se blíží k mému pokoji. (U Javičů na dvoře.)

Klepe a ptá se: „Synu můj, jsi tam? Copak děláš? Byla u tebe Bella? Nemáš hlad?“

„Podívej, mami, líbí se ti to?“

Slyším jen ticho. Nakonec pomalu pronáší: „Ano, synu můj. Vidím, že máš talent. Ale něco ti povím, dítě moje. Možná by ses mohl stát pomocným úředníkem. Je mi tě líto, ta tvoje ramínka... Kde se to u nás vzalo?“

Nepovažovala se jen za naši matku, ale i za matku svých sester. Když se některá z nich chtěla vdát, byla to moje máma, kdo rozhodoval, zda si vybrala vhodného ženicha. Byla to ona, kdo soudil, přijímal informace a vyslychal. Pokud nápadník bydlel v nějakém jiném městě, vyrazila tam, jakmile si zjistila jeho adresu. Pak šla do obchodu naproti jeho bydlišti, koupila si nějakou maličkost a začala mluvit. Večer se pak dokonce pokoušela nahlédnout oknem do nápadníkovy domu.

Od její smrti už uplynulo tolik let!

Kde jsi teď, maminko? V nebi? Na zemi? Já jsem tady, daleko od tebe. Určitě bych se cítil lépe, kdybych ti byl víc nablízku. Aspoň bych se díval na tvůj hrob, dotýkal tvého náhrobku.

Ach! Mami. Už se nemohu modlit a pláču stále méně a méně.

Moje duše na tebe ale myslí, i na mě, a mou mysl sžírá bolest.

Nebudu tě prosit, aby ses za mě modlila. Sama moc dobře víš, jakými strastmi já mohu trpět. Pověz, maminko, dělá ti radost láska, ať už se nacházíš v jiném světě, v ráji, na nebesích, zkrátka tam, kde jsi?

Mohl bych ze svých slov pro tebe odvinout trochu něhy hebké a laskavé?

Na hřbitově vedle ní odpočívaly další ženy z Mohileva nebo Ljoznu. Odpočívala tam jejich srdce. Odpočívaly tam i jejich sváry a katary. Znal jsem je. Pořád to samé srdce, kvůli němuž v mládí zemřela i moje růžová babička. Přerabovala se, zatímco děda trávil dny v synagoze nebo na pohovce. Stejně úžasné srdce, po půstu v Den smíření, Jom kipur, večer, když svítí hvězdy, s blížícím se novým rokem.

Drahý mladý stařečku!

Jak jsem tě miloval, když jsem v Ljoznu procházel tvými pokoji, v nichž se vznášela vůně schnoucích kravských kůží. Měl jsem rád i tvoje ovčí kožešiny. Celá tvoje garderoba bývala rozvěšená za dveřmi u vchodu. Věšák s kabáty, klobouky a bičem vypadal na pozadí šedé stěny,

kteřou jsem nestačil pořádně prozkoumat, jako podivná silueta. To všechno byl můj děda.

V jeho chlévě bydlí vypasená kravička. Stojí a tváří se tvrdošjně.

Děda k ní přistoupí a takhle k ní promlouvá: „Tak, poslyš, ukaž nohy, musíme tě svázat. Potřebujeme nějaké zboží, maso, rozumíš?“

Kráva vzdychne a padá k zemi.

Vztáhnu ruce a chytnu ji za tlamu. Pak ji šeptem konejším, že se nemá čeho bát a že já to její maso jíst nebudu. Nic víc stejně nemohu dělat.

Slyší, jak vítr kýve klasy žita, zpoza plotu se dívá na modrou oblohu.

Ale řezník v černobílém úboru už si vyhrnuje rukávy. Zní tichá modlitba, pak řezník natáhne krávé krk a vzápětí jí do hrdla vrazí nůž.

Krev teče proudem.

Psi a slepice chladnokrevně čekají, až na zem náhodou dopadne kapka krve nebo kousek masa.

Při porcování tuku a krvavého masa je naprosté ticho, které ruší jen tiché kvokání, šustění křídél a dědovy vzdechy.

A ty, kravičko, nahá a obětovaná, sníš tam nahoře. Lesklý nůž tě pozdvihl na nebesa.

Ticho.

Vyvrhávají se vnitřnosti, oddělují se jednotlivé kusy. Kůže padá.

Růžové zakrvavené kusy masa se kloužou. Stoupá pára.

Taková zručnost, podivuji se! A dostávám chuť na maso.

Každý den se porážely dvě, někdy i tři krávy, a čerstvé maso se nabízelo majiteli panství a dalším obyvatelům.

Dědečkův dům býval plný uměleckých zvuků a vůní. Aspoň tak jsem to vnímal.

A přitom tam nebylo nic jiného než kůže, které se sušily jako prádlo.

V temnotě nocí se mi zdávalo, že tam nebyly jen vůně, ale hotový oblak štěstí, který prorážel prkna a vznášel se v prostoru.

I když se tam krutě podřezávaly krávy, já všechno odpouštěl. Kůže posvátně vysychaly a vysílaly něžné modlitby. Modlily se k nebesům-stropu za odpuštění hříchů svých vrahů.

Babička mě živila masem, které vždy jen jednoduše upekla, osmažila nebo uvařila. Jakým masem? To jsem nevěděl přesně. Nedokázal jsem určit, jestli pochází z plece, krku, boků, nepoznal jsem ani játra nebo plíce. Býval jsem tehdy mimořádně hloupý a, jak se mi zdá nyní, i mimořádně šťastný.

Dědo, ještě si na tebe pamatuju.

Jednoho dne narazil na obrázek nahé ženy. Odvrátil se od ní, jako by to byla cizí hvězda na trhovém náměstí.

Tehdy jsem pochopil, že děda, stejně jako malá babička s vrásčitou tváří a vlastně i všichni ostatní členové mé rodiny, si vůbec nevšímá mého umění (umění, které se ani ničemu nepodobalo!), a naopak si vysoce cení masa.

Tohle mi vyprávěla máma o svém tátovi, tedy dědovi z Ljozna. Ale možná jsem si to jen vysnil.

Svátky Sukot nebo Simchat Tóra.

Hledáme ho úplně všude.

Kde je? Kde jen může být?

Nakonec se zjistilo, že v tak hezkém počasí děda vyšplhal na střechu, sedl si na trubku od komína a posmíval se lidem. To by nebyl špatný obrázek.

Je mi celkem jedno, že lidé s radostí a úlevou nacházejí v těchto nevinných příhodách mých rodičů vysvětlení pro tajemství mých obrazů.

Mě to ale nezajímá! Myslete si, co chcete, mí drazí spoluobčané.